

Augustinus, de kerkvader, de Belijdenissen en de wijsbegeerte

In de geschiedenis van de theologie en filosofie neemt Augustinus (354-431) een zeer belangrijke plaats in. Grote denkers vonden hun inspiratie in zijn werk. Al tijdens zijn leven en in de tijd onmiddellijk na zijn dood werd hij nagevolgd en bewonderd, maar ook was er kritiek.

De invloed van Augustinus zien wij in de hele geschiedenis van het denken. In het bijzonder geldt dit voor de Middeleeuwen (500-1500). Voor deze periode is dit niet alleen van toepassing voor denkers die spiritualistisch-platonistisch georiënteerd zijn, zoals Bonaventura, maar ook aan denkers die zich in sterke mate op Aristoteles baseren en meer empiristisch georiënteerd zijn, bij voorbeeld Thomas van Aquino.

Ook na de Middeleeuwen zijn theologen en filosofen door Augustinus beïnvloed. Ik noem hier van de theologen Luther, Calvijn en Kierkegaard; van de filosofen Descartes, Charles Taylor en moderne filosofen die het accent leggen op verinnerlijking, zoals wij dat bij Augustinus vinden.

Augustinus was een kerkvader, die met zijn zielzorg de gelovigen tot een christelijk leven wilde leiden. Hoe kon deze kerkvader invloed hebben op de wijsbegeerte? Ik wil dit illustreren aan de hand van één van Augustinus' beroemdste werken, de *Belijdenissen*, met name aan de hand van een gedeelte uit boek III. In dit boek schetst Augustinus zijn zoektocht naar waarheid, zijn kritiek op de gnostische Manichaeërs en de manier waarop hij tot het christendom is gekomen. Augustinus kon invloed hebben op de wijsbegeerte door zijn intellectualistische opvatting van geloof, die aansloot bij de rationaliteit van die tijd.

Dr. E.P. Bos was tot zijn emeritaat hoofddocent Antieke en middeleeuwse wijsbegeerte, en bijzonder hoogleraar Middeleeuwse logica en semantiek aan de universiteit van Leiden. Hij publiceerde vooral over veertiende eeuwse logica, semantiek en grammatica. Recent verschenen een editie van Nicolaas van Amsterdam, *Commentaar op de ars vetus* (Benjamins, 2016), en (te zamen met dr. Joke Spruyt) van de 12^e eeuwse logica *Introductiones Montane Maiores* (Peeters, 2017). Einde september verschijnt (bij Brill, Leiden) een editie van een vroeg 15^e eeuwse tractaat over grammatica.

De tekst, Augustinus, *Belijdenissen*, boek III.

Vertaling Bernard Bruning O.S.A., <http://www.osabel.be/pdf/belijdenissen.pdf>

5

3,5. En boven mij wiekte rond, getrouw van ver, uw medelijden. In hoe zware omstandigheden etterde ik weg! Ik joeg ze na in een heiligschennende nieuwsgierigheid, zodat ik u verliet en mij liet leiden naar verraderlijke diepten en naar de bedrieglijke dienstbaarheid aan de demonen, aan wie ik mijn slechte daden offerde. En in al die daden bleef gij mij geselen. Ik heb het zelfs gewaagd bij de viering van uw plechtigheden, binnen de muren van uw kerk, begerig te zijn en mij erop toe te leggen mij de vrucht van de dood te verschaffen; gij hebt mij daarvoor met zware straffen getuchtigd, maar bij mijn schuld vergeleken was het niets, o gij mijn overgrote barmhartigheid, mijn God, mijn toevlucht (Ps. 15 58,18; 143,2) voor de angstwekkende verderfelikheden, waartussen ik met overmoedig geheven nek heb rondgedoold om mij ver van u te verwijderen, verliefd op mijn eigen wegen en niet op de uwe, verliefd op de vrijheid van een voortvluchtige.

Lezing van Hortensius

4,7. Dat was de omgeving waarin ik, toen nog in mijn prille jaren, de boeken van de welsprekendheid bestudeerde, de kunst waarin ik begerig was uit te blinken, met het eerzuchtig en het verwerpelijk oogmerk de menselijke onbenulligheid te plezieren. En in de gangbare volgorde van de studie was ik toen gekomen aan een boek van een zekere Cicero, om zijn taal door vrijwel iedereen bewonderd, om zijn inborst niet zozeer. Maar goed, dat boek van Cicero bevat een aansporing om de filosofie te beoefenen en heet ook Hortensius.

25 Dat boek bracht een ommekeer in mijn gevoelens teweeg; het richtte mijn gebeden op u, Heer, en deed mijn wensen en begeerten veranderen. Waardeloos werd mij -21- eensklaps alle ijdele hoop en met een ongelooflijke hartgloed ging ik naar de onsterfelijkheid van de wijsheid verlangen. En daarmee was ik begonnen op te staan om naar u terug te keren: niet immers om mijn tong te spitsen, niet om wat ik scheen te kopen met het door mijn moeder betaalde lesgeld - ik was toen achttien en mijn vader was al twee jaar tevoren overleden - niet dus om mijn tong te spitsen benutte ik dat boek, en niet voor zijn stijl had het mij gewonnen, maar voor zijn inhoud.

4,8. Zoals ik toen in vuur en vlam stond, mijn God, zoals ik in vuur en vlam stond om van het aardse terug te vliegen naar u! En ik wist niet wat gij met mij aan het doen waart. 35 Want de wijsheid is bij u (Job 12,13.16) en de liefde tot de wijsheid draagt in het Grieks de naam philosophia en daartoe vurde dat boek mij aan. (...)

De eerste aanraking met de Schrift

5,9. Daarom besloot ik mijn aandacht te gaan wijden aan de Heilige Schrift en eens te zien, wat voor boeken dat waren. En als ik ze bekijk, zie ik iets dat voor de hoogmoedigen niet duidelijk en voor de kinderen niet toegankelijk is, maar dat op een bouwwerk lijkt, waar de ingang laag en de voortgang hoog is en dat behangen is met geheimenissen. En ik was niet iemand die daar kon binnengaan of die mijn nek kon buigen om zo te lopen als dat bouwwerk vroeg. Want zoals ik nu spreek, dacht ik toentertijd niet, toen ik mij met die Schrift bezig ging houden; ik kreeg veeleer de indruk, dat ze niet verdiende vergeleken te worden met de 45 verheven waardigheid van een Tullius. Dat kwam omdat mijn opgeblazenheid afkerig was van haar bescheidenheid en omdat mijn blik niet tot haar binnenste wist door te dringen. Zij was evenwel van dien aard, dat zij met de kleinen meegroeide. Ik echter achtte het beneden mij klein te zijn, en opgezet van eigenwaan vond ik mezelf een groot man.

De Manicheërs en hun leer

5 6,10. En zo kwam het dat ik belandde bij hoogmoedig uit het lood geslagen lieden,
door en door vleselijk en praatziek, in wier mond de strikken van de duivel waren uitgezet en
een vogellijm, die was samengesteld met bijmenging van de letterklanken van uw naam en de
naam van de Heer Jezus Christus en van de Paracleet, onze Trooster, de Heilige Geest. Deze
10 namen voerden zij altijd in de mond, maar het kwam niet verder dan klank en tonggedruis:
hun hart was leeg aan waarheid. En ze zeiden maar 'waarheid' en nog eens 'waarheid' en
bleven mij maar voortdurend over de waarheid praten, en in hen was die waarheid nergens te
vinden, maar leugentaal was het wat ze vertelden, niet alleen over u, die waarlijk de waarheid
15 zijt, maar ook over de elementen van deze wereld, uw schepping: zelfs aan de filosofen die
daarover waarheid vertelden had ik voorbij moeten gaan uit liefde tot u, mijn allerhoogste en
goede Vader, schoonheid van al wat schoon is. (...) -22-

15 6,11. Gij leven van mijn ziel, waar waart gij dus toen voor mij en hoe ver, hoe verder
doolde ik in den vreemde van u weg, ook nog verstoken van de peulen van de varkens, die ik
met peulen placht te voeden. (...) Helaas, hoe ging ik trap na trap omlaag naar de diepten van
de onderwereld, gekweld als ik werd door de hete gloed van mijn tekort aan waarheid, omdat
ik u, mijn God - want aan u belijd ik het, die u over mij hebt erbarmd, ook toen ik het nog niet
beleed - omdat ik u niet zocht volgens het inzicht van de geest, waardoor gij mij boven de
dieren hebt willen laten uitsteken, maar volgens de zin van het vlees. Gij echter waart meer
20 innerlijk dan mijn diepste innerlijk en hoger dan mijn hoogste hoogte. (...)

20 7,12. Want dat andere, dat wat werkelijk bestaat, was mij onbekend en
schijnscherpzinnig liet ik mij bewegen om die dwaze misleiders bij te vallen, wanneer ze mij
de vraag stelden, waar het kwaad vandaan kwam, en of God door een materiële vorm bepaald
werd, en of hij haren en nagels had, en of diegenen als rechtvaardigen dienden te gelden die
een groot aantal vrouwen tegelijk hielden en mensen doodden en dierenoffers brachten. En ik,
25 onkundig van de werkelijke toedracht, liet me van streek brengen, en terwijl ik mij van de
waarheid verwijderde, meende ik dat ik op haar afging; ik wist namelijk niet dat het kwaad
enkel maar een derving van het goede is, gaande tot dat wat helemaal niet-is. En hoe had ik
dat ook kunnen zien, ik wiens zien met de ogen niet verder reikte dan het materiële ding, met
de geest niet verder reikte dan het fantasiebeeld? Ik wist niet, dat God geest is, geen wezen
30 met ledematen in de lengte en de breedte, ook geen wezen wiens wezen zijn stoffelijke massa-
zijn is, in haar deel kleiner dan in haar geheel en, indien oneindig, kleiner in een of ander door
een ruimte omgrensd deel dan in haar oneindigheid; zij is ook niet overal geheel, gelijk een
geest, gelijk God dat is. En ook datgene in ons waardoor wij gelijkenis met God hebben en in
de Schrift terecht naar Gods beeld (Gen. 1,27) geschapen heten, was mij totaal onbekend.